

Manuskripter brenner ikke

I 1991 ble det i Norge foretatt en nominasjon til Århundrets Bibliotek, som skulle omfatte de 100 beste, mest sentrale bøker i det 20. århundre. En av bøkene som kom med, var romanen *Mesteren og Margarita*, skrevet av den russiske legen og forfatteren Mikhail Bulgakov (1891–1940). Han tok medisinsk embetseksamen i 1916, men praktiserte bare noen få år som lege, og valgte senere en litterær løpebane. Han var hele sitt liv skeptisk til sovjetstyret og brukte sin satire mot regimet. Hans forfatterkarriere ble derfor vanskelig, og han fikk ikke offentliggjort noe etter 1927. Han arbeidet med sitt hovedverk *Mesteren og Margarita* fra 1928 til sin død. I 1967 utkom en sensurert utgave, og først i 1973 ble den fullstendige romanen utgitt i Moskva, og den ble raskt en kultbok i Russland.

Mesteparten av handlingen i *Mesteren og Margarita* foregår i mellomkrigstidens Moskva, og Bulgakov bruker av egne erfaringer. Han får med fin ironi og løssluppen komikk frem samfunnssystemets ufullkommenheter. Til dette bruker han djevelen med et følge av besynderlige skikkelser. Boken inneholder dessuten kjærlighetshistorien mellom Mesteren og Margarita. Mesteren skriver en roman om Pontius Pilatus, og denne beretningen går parallelt med Moskva-skildringen, slik at boken gir et tidløst perspektiv på menneskelige svakheter.

I 1991 ble 100 litteraturkyndige personer i Norge bedt om å kåre de 100 beste, mest sentrale bøker fra det 20. århundre. Resultatet ble serien Århundrets Bibliotek. 95 av bøkene er skjønnlitterære, og av disse er det to som er skrevet av leger. Den ene av disse to bøkene er *Mesteren og Margarita* av den russiske legen og forfatteren Mikhail Bulgakov. Den kom ut i 2000 som nr. 50 i serien. En norsk oversettelse av en sensurert russisk utgave kom ut i 1967. En fullstendig norsk utgave ble utgitt første gang i 1995 og ble da omtalt i Tidsskriftet (1).

Biografi

Mikhail Bulgakov (1891–1940) ble født i Kiev i Ukraina. Hans far var professor i sam-

Per Joachim Lund

perjoachim.lund@enitel.no

Daas gate 11

0259 Oslo

Lund PJ.

Manuscripts don't burn.

Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121: 2028–31.

Mikhail Bulgakov (1891–1940) studied at Kiev University and qualified in medicine in 1916. He worked as a doctor for a few years, then chose a literary career. All his life he was sceptical to the Soviet system and used his satire against the regime. Because of that he met difficulties as an author and could not publish anything after 1927. He worked on his main work, *The Master and Margarita*, from 1928 until his death. The novel was not published in his lifetime. In 1966–67 an abridged and censored edition appeared. Not until 1973 was a complete edition published in Moscow, and it soon became a cult book in Russia.

In the major part of *The Master and Margarita*, the scene is in Moscow between the two world wars, with Bulgakov using his own experience. Through subtle irony and wild humour he exposes the imperfections of this society. To obtain this, he employs the Devil with his suite of strange figures. The book is also a love story between the Master and Margarita. The Master is writing a novel about Pontius Pilate, and this narrative runs parallel to the Moscow story, so that the book puts an eternal perspective on human frailty.

Mikhail Bulgakov, 1935 (5)

menliknende teologi. Bulgakov tok medisinsk embetseksamen ved universitetet i Kiev i april 1916. Samme sommer arbeidet han som frivillig ved et feltsykehus på sørvestfronten, og i september ble han beordret som distriktslege i landsbyen Nikolskoje, 12 mil vest for Moskva. Til stillingen hørte ansvaret for en sykestue. Her arbeidet Bulgakov i ett år, og det finnes en attest fra distriktsmyndighetene med en oppregning av de operasjoner han hadde utført: en lårbeinsamputasjon, 18 utskrapninger, to tangforløsninger, en uthenting av faststittende placenta, en trakeotomi m.m. Det heter videre at han hadde behandlet 211 inneliggende pasienter og 15 361 pasienter poliklinisk (2). Etter et halvt års sykehustjeneste drog han tilbake til sin fødeby og åpnet privatpraksis i venerologi. Under de kaotiske forholdene i 1918–19 opplevde han ti maktskifter, og han ble mobilisert snart av en, snart av en annen av de mange stridende fraksjoner i borgerkrigen. Til slutt havnet han som sanitetsoffiser i den hvite hær i Nord-Kaukasus (2). I desember 1919 avsluttet han sin medisinske løpebane. Delvis av politiske årsaker fornektet han nærmest sin medisinske utdanning i de første årene etterpå (3), men den har likevel satt spor i hans verker.

Bulgakov reiste i 1921 til Moskva, og han ble boende der resten av sitt liv. For å livnære seg skrev han petiter og små prosastykker for aviser og tidsskrifter. Men han hadde større ambisjoner og skrev etter hvert noveller, romaner, librettoer og i alt 14 skuespill (4). Han var hele tiden skeptisk til sovjetssystemet og brukte satiren for å uttrykke sin mening. Hans verker passet ikke inn i den statsgodkjente sosialrealisme og ble fordømt av kritikerne. Han fikk ikke offentliggjort noe etter 1927. De fleste av hans skuespill ble enten nektet oppført, eller de ble forbudt etter få fremføringer. Han ble aldri arrestert, men han opplevde en husundersøkelse i 1926. Politiet beslagla hans dagbøker og et romanmanuskript (*Hundehjertet*). Han fikk dagbøkene tilbake tre år senere og brente dem da. Men politiet hadde tatt kopier, som ble funnet og publisert i 1989 (5). Dette gir profetisk styrke til en setning i *Mesteren og Margarita* som proklamerer kunstens integritet: «Manuskripter brenner ikke.» Bulgakov søkte om å få reise til utlandet, men fikk avslag. I 1930-årene kunne han leve av å arbeide som registrator og skuespiller ved Kunsterteateret i Moskva, takket være inngripen fra Stalin. Systemet var ikke alltid konsekvent i sin opptreden overfor upålitelige kunstnere.

Bulgakov hadde hypertensjon og nyresvikt og fikk mange organskomplikasjoner det siste året han levde. Blant annet ble han nesten blind. Han hadde liten kollegial forståelse for legers maktesløshet og skriver til en venn kort tid før sin død:

«Jeg vil bare tilføye en ting – at mot slutten av mitt liv har jeg erfart enda en skuffelse over indremedisinerne. Jeg vil ikke kalle dem mordere, det ville være for hardt, men jeg kaller dem gjerne talentløse fuskere som bare gjør gjesteroller på sykehusene. Det finnes unntagelser, men de er sjeldne. Tiden går, og folk vil le av våre indremedisinere, slik vi ler av Molières leger. Det jeg har sagt, gjelder ikke kirurger, øyeleger og tannleger. Jeg har antatt en ny tro og gått over til homøopati» (5). Bulgakov skrev for øvrig en roman om Molière. Han døde i 1940, 49 år gammel (3).

Mesteren og Margarita (6, 7)

Dette er Bulgakovs hovedverk. Han begynte på romanen i 1928. I 1930 brente han utkastet, men gjenopptok arbeidet året etter. Så arbeidet han med romanen resten av sitt liv. Han omarbeidet den stadig, og den siste revisjonen skjedde knapt en måned før han døde. Bulgakov var hele tiden smertelig klar over at romanen ikke ville bli utgitt mens han levde. En forkortet og sensurert utgave ble trykt som føljetong i et tidsskrift i Moskva i 1966–67, mens den fullstendige teksten ble utgitt i Sovjetunionen første gang i 1973.

Mesteren og Margarita er en overgådig roman. Det var først en roman om Kristus, Pilatus og djevelen. Men det selvbiografiske stoffet presset på, og han plasserte seg selv inni romanen som forfatter av samme roman. Boken får på denne måten en spennende oppbygning, med flere plan som kommenterer hverandre. De parallelle handlingene foregår i forskjellige tidsepoker og er fortalt med ulike teknikker. Her er løssluppen satire med opptreden av overjordiske vesener side om side med etiske, filosofiske og religiøse problemstillinger. De tre verdener i romanen er knyttet sammen, oldtidens Jerusalem, nåtidens Moskva og det overjordiske, og Bulgakov lar djevelen ha den sammenbindende rollen.

I Moskva-kapitlene trekker Bulgakov frem de negative sidene ved sovjetsystemet – byråkrati, korrupsjon, valutasvind, husnød, varemangel, engstelse for utlendinger til tross for beundring for utenlandske varer, ensretting, redsel for det hemmelige politiet. Han skriver også om de evige menneskelige svakheter – feighet, grådighet, hovmod. For å beskrive dette fører han inn Satan og hans følge, et knippe eiendommelige skikkelser. En av dem er en katt som går på to bein og røyker sigar og har både menneskelige og overnaturlige egenskaper og ferdigheter.

Allerede i romanens første kapittel spotter Bulgakov den statsautoriserte ateisme ved å la djevelen, i skikkelsen til en utenlandsk historieprofessor, Woland, med sort magi

Mesteren og Margarita (6)

som spesialitet, blande seg inn i samtalen mellom to hjernevaskede ateister, en redaktørpamp for et sosialrealistisk litterært tidsskrift og en mislykket poet. Djevelen beviser sin egen, og Guds, eksistens ved å forutsi redaktørens snarlige og groteske død i en trafikkulykke. Dette er begynnelsen til en rekke farseaktige opptrinn, der Bulgakov med kamuflert satire blottstiller systemets rigide hykleri. Djevelen selv sitter som en tilbakelemt administrator mens hans assistenter driver gjøn med moskovittene. Med svartekunst provoserer de borgerne til å vise sine dårlige egenskaper, for deretter å avsløre og latterliggjøre dem. Det blir gratis utdeling av moteklær, som forsvinner når kvinnene kommer ut på gaten, og det regner ned tilbelsedler som forvandles til verdiløse papirlapper. En tom leilighet blir plutselig en praktfull scene for et satanisk fullmåneball

Margarita på vei til heksesabbat (6)

med giftmordere og andre forbrytere fra tidligere tider som bisarre gjester. Det overnaturlige gir disse steds- og tidsbestemte situasjonene en slags allmenngyldighet.

Parallelt med dette går fortellingen om Mesteren og Margarita. Det er en poetisk kjærlighetshistorie om forfatteren, Mesteren, og hans elskede Margarita. Mesteren skriver en roman om Pontius Pilatus og blir selvsagt motarbeidet av de toneangivende litterære kretser. Han blir deprimeret, brenner sitt manuskript, reiser fra kjæresten og blir innlagt i et sinnssykehus. Margarita blir fortvilet og vil gjøre alt for å få se sin elskede igjen. Hun inngår en pakt med djevelen og går med på å være dronning ved Satans store ball. Til gjengjeld får hun løfte om å få møte Mesteren. Djevelen holder ord. Etter ballet blir Mesteren hentet fra sykehuset, og de elskende møtes. Mesteren føler seg syk og deprimeret og ikke verdig Margaritas kjærlighet. Han forteller at han har brent manuskriptet sitt. Woland svarer: «Manuskripter brenner ikke,» og en av hans hjelpere kommer frem med et uskadet manuskript.

Flettet inn i beretningen om disse hendelsene kommer fortellingen fra Jerusalem omkring Jesu død. Den blir fortalt av Woland som øyenvitne, drømt av den mislykkede poeten og nedskrevet av Mesteren. Slik binder Bulgakov sin roman sammen til et hele. Jesua Ha-Nostri (Jesus fra Nasaret) er beskrevet som et vanlig menneske med stor åndskraft. Det viktigste i hans lære er at alle mennesker er gode, og at enhver maktutøvelse betyr vold mot mennesker. Ved hjelp av provokatøren Juda fra byen Kariat (Judas Iskariot) får ypperstepresten Kaifa arrestert Jesua og brakt ham til prokuratøren over Judea, Pontius Pilatus, til forhør for oppvigleri. Pilatus har migrene, og under forhøret forsvinner smertene etter noen suggestive ord fra Jesua. Dels på grunn av dette, men mest på grunn av hans filosofi, får Pilatus en anelse om Jesuas personlighet og ønsker å frikjenne ham. Men han må rådføre seg med ypperstepresten, som er mer redd for Jesuas åndelige opprør enn for Barabbans politiske kamp. I sin feighet stadfester Pilatus motstrebende dødsdommen over Jesua og frigir Barabbas (Barabbas).

Mot slutten av romanen blir Mesteren og Margarita ført av sted til en tilværelse i evig fred. På veien dit passerer de Pontius Pilatus, som har sittet på en klippe i nesten to tusen år og lengtet etter å møte Jesua igjen og få snakket ut med ham. Margarita trygler om at han må bli satt fri, og Jesua har gitt beskjed til Woland at dette skal skje. Mesteren kan rope til sin oppdiktede helt, Pontius Pilatus, at han er fri. Og slik slutter den egentlige romanen.

Men Bulgakov har gitt sin roman en ironisk og bitter epilog. Woland og hans følge har fullført sitt oppdrag og forlatt verden for denne gang, men intet er forandret. Riktignok snakket folk i Moskva om at det hadde skjedd underlige ting og om at onde makter

hadde hjemsoekt byen. Men politiet hevdet at alt hadde en naturlig forklaring, og at det var en bande av hypnotisører og buktalere som hadde vært på ferde. Det ble tatt energiske skritt for å pågripe denne banden, men uten resultat, selv om en del mistenkelige personer ble arrestert og noen katter skutt. Egentlig ble alt som før.

Om romanen

Mikhail Bulgakov er i *Mesteren og Margarita* tydelig påvirket både av den romantiske tradisjon på 1800-tallet, med dens sammenblanding av det skrekkinnjagende og det komiske, det besynderlige og det hverdagslige, og av symbolismen, med dens vekt på det mytiske. Det absurde i romanen, tilfeldighetenes spill og skiftet mellom ulike stilarter er momenter som bærer bud om postmodernismen. Bulgakovs prosa har røtter i Gogols burleske fantasier og peker fremover mot den magiske realisme og bruken av hellige skrifter hos Salman Rushdie (f. 1947) (8).

Når Bulgakov omskriver evangeliene, bruker han bibelkritiske kilder og tar bare med det som er historisk uomtvistelig. Han har gitt Jerusalem, Jesus og Judas arameiske navn, men beholder Bibelens navn på de øvrige personene og beskriver oldtidens Jerusalem detaljert, men samtidig poetisk. Han utelater enkelte trekk og forandrer andre. Korsfestelsen er skildret skarpt og realistisk, og det skjer ingen oppstandelse. Han fratar Jesus alle guddommelige trekk og får på den måten gitt større styrke til Jesu enkle lære. Han skaper avstand til bibelteksten og gir slik sin egen tekst den troverdighet som han ønsker. Og Bulgakov gir sin gjendiktning retorisk kraft da han helt i begynnelsen av boken lar Woland, djevelen, si til sine ateistiske tilhørere: «Husk på at Jesus har eksistert. Oppfatninger spiller ingen rolle. Han har ganske enkelt eksistert, ferdig med det.»

Romanen har gitt stoff for en rekke fortolkninger både i Russland og ellers (9). På Universitetsbiblioteket i Oslo finnes 20 bøker om romanen. I tillegg kommer en rekke biografier der romanen også er omtalt. Mange har forsøkt å finne frem til Bulgakovs budskap. En amerikansk litteraturkritiker (10) oppfatter boken som en ren kode med antisovjetisk innhold, der enhver person har sin motsvarighet i det sovjetiske samfunn og enhver episode tolkes som et bilde på konkrete hendelser og situasjoner i Sovjetunionen. En slik mekanisk forståelse fratar romanen dens spenst og dens bredde. Andre har forsøkt å se romanen som et uttrykk for bestemte filosofiske eller religiøse retninger. Enkelte litteraturkritikere vil gjerne regne Bulgakov som en ekte kristen forfatter. *Mes-*

teren og Margarita gir ikke holdepunkter for det. Hans siste kone, Elena Bulgakova (1893–1970) uttalte etter ektemannens død at han trodde, men på sin egen måte, ikke på kirkens måte (3). Selv om grunnleggelsen av kristendommen står i sentrum av romanen, har den et mønster som ikke er eksklusivt kristent. Fordi Bulgakov fratar religionens stifter guddommelighet, gjør han Jesuaskikkelsen akseptabel som etisk modell for ateister og agnostikere og kanskje også for tilhengere av verdens øvrige religioner.

Etter den første utgivelsen i Russland ble

Kaifa og Pontius Pilatus, i en engelsk dramatisering av Mesteren og Margarita

romanen snart en kultbok. Den kom ut i en tøværperiode, og etter flere tiår med statsdirigert og traurig sosialrealisme virket det forløsende å lese en bok der fantasien fikk slippe løs, og der ideologiske dogmer ble utfordret gjennom en balansert satire.

Romanen kan også leses som en selvbiografisk nøkkelroman der Mesteren har lånt mange trekk fra Bulgakov, og der Bulgakovs litterære motstandere blir latterliggjort.

Bulgakov var belest og kunnskapsrik. I *Mesteren og Margarita* har han mange direkte henvisninger til andre forfattere og verker og enda flere antydninger, og han gir leseren mange assosiasjonsmuligheter. Det mest åpenbare er forbindelsen til Goethes (1749–1832) *Faust*. Bulgakovs roman blir innledet med en epigraf hentet fra den første dialogen mellom Faust og Mefistoles, der Faust spør Mefistoles hvem han er:

– Nåvel, hvem er du så?
– Utav den kraft en del
Som vil det ondt, men alltid
Dog gjør vel.

Flere viktige episoder i *Mesteren og Margarita* har sitt motstykke i *Faust*. I begge verker inngår et menneske en pakt med djevelen for å få oppfylt et ønske. Junker Voland er et av Mefistoles' pseudonymer. Det fin-

nes tydelige bindeledd mellom Satans store ball hos Bulgakov og valborgsnatt hos Goethe. Mesteren blir reddet av Margarita, slik Faust blir reddet av Gretchen, det evig kvinnelige.

Wolands rolle er et sentralt spørsmål i romanen. Hva slags djevel er han? Epigrafen antyder at han ønsker å gjøre det onde, men blir tvunget til å gjøre det gode, kanskje av en enda høyere makt. I løpet av romanen har han og hans følge gitt en del mennesker smertefulle opplevelser, men de har fått som fortjent. Woland fører Mesteren og Margarita sammen, og han fremstår som Guds sendebud for rettferdighet og gjengjeldelse, mens Jesua er Guds sendebud for kjærlighet og barmhjertighet. Troen på en slik todeling er det spor av i tidlig kristendom, og en liknende dualisme kan finnes i andre religioner.

Franskmannen Louis-Ferdinand Céline er den andre legen med en skjønnlitterær bok i Århundrets Bibliotek, med sin dypt pessimistiske *Reisen til nattens ende* (11). Det er tankevekkende at en lege i et vestlig demokrati skriver en helsvart bok om grenseløs ondskap og desillusjonerte mennesker uten håp, samtidig som en lege som lever i en totalitær stat, skriver en roman som tar opp eksistensielle spørsmål og tilværelsens åndelige dimensjon.

Medisinske spor i Bulgakovs diktning

Det er noen få spor i *Mesteren og Margarita* av Bulgakovs medisinske bakgrunn. I begynnelsen av fortellingen fra Jerusalem kommer han med en forbillig og detaljert beskrivelse av Pontius Pilatus' migrene. Den mislykkede poeten forsøker å gjøre myndighetene oppmerksomme på de underlige ting som skjer i Moskva, men i dette rasjonalistiske samfunnet blir hans beretning oppfattet som hallusinasjoner, slik at han blir tvangsinnlagt i sinnssykehus for schizofreni. Som rimelig er, kommer pasienten i villrede under journalskrivingen, som foregår slik den alltid har gjort, med spørsmål om foreldrenes alkoholforbruk og om skarlagensfeberen 15 år tidligere og med altfor liten vekt på det han selv syntes var viktig. Og venerologen Bulgakov lar underfundig Woland antyde at hans vonde kne neppe skyldes revmatisme, men heller er en avskjedshilsen fra en fortryllende heks han stiftet nærmere bekjentskap med på Bloksberg i 1571.

I 1925–27 fikk Bulgakov offentliggjort noen noveller med temaer fra tiden som distriktslege. Sammen med et par andre noveller er de senere utgitt i en samling som finnes i engelsk oversettelse (12). Det dreier seg stort sett om kasuistikker med selvbiografisk tilsnitt, skjønnlitterært behandlet. Novellene

beskriver hvordan det var å føle seg som en enslig representant for fornuft og opplysning i et endeløst landskap av uvitenhet og overtro. En av novellene, *Morfin*, forteller om en ung lege som i en slik situasjon blir morfinavhengig og til slutt begår selvmord. Bulgakov selv var på vei inn i misbruk, men kom seg ut igjen, delvis ved hjelp av sin hustru og sin stefar, som også var lege.

Skæbnesvangre æg (13) er en kort sciencefictionroman med biologisk bakgrunn. Professor Persikov har oppdaget at en spesiell rød lysstråle mangedobler delingshastigheten og veksten hos amøber. Rokk (= skjebne), direktør for et statsbruk, avfeier professorens advarsler om at dette foreløpig bare er grunnforskning. Han beslaglegger apparaturen og bestiller flere kasser med hønseegg fra utlandet for å utnytte oppdagelsen for egen prestisje og til landets beste. Men på grensen blir hønseeggene forbyttet med egg fra kvelerslanger, anakondaer, som skulle benyttes til annen forskning. Rokk mottar intetanende slangeeggene og bestråler dem. Noen dager etter blir landet oversvømmet av skrubbsultne anakondaer som kveler og eter alt på sin vei. Men redningen kommer plutselig med en uvanlig bølge av frost som tar livet av både slanger og egg. Romanen advarer med sin dystre humor mot følgene av en overmodig vitenskapelig og teknisk utvikling, særlig når den blir forvaltet uansvarlig, kynisk og inkompetent av statsmakten. Den ble trykt i 1925, i forkortet utgave året etter, men ble så ikke gjenopprettet før i 1988, usensurert.

Hundehjertet (14) er en annen kortroman, med medisinsk tema. Professor Preobrazjenskij transplanterer hypofyse og testikler fra den avdøde proletaren Tsjugunkin over på den godmodige kjøteren Sjarik. Det viser seg at resultatet, borger Sjarikov, blir en utsøkt drittsekk med bare dårlige egenskaper – fyll, løgnaktighet, vold, spyttlikkeri og angiveri. I selvforsvar ser professoren seg til slutt nødt til å gjøre en reoperasjon. Han fører Sjarikov tilbake til Sjarik. Romanen kan betraktes som en sviende satire over sovjetsystemets tro på at det gjennom sin ideologi skulle kunne skape et nytt menneske. Den ble skrevet i 1925, men ikke tillatt offentliggjort. Kamenev (1883–1936), en av toppolitikerne i 1920-årene, hadde lest manuskriptet og uttalte: «Dette er en skarp pamflett mot samtiden, og den må under ingen omstendighet trykkes» (4). Boken kom ikke ut i Russland før i 1987, da perestrojka-perioden hadde begynt.

Avslutning

Med sin middelklassebakgrunn fant Bulgakov seg ikke til rette i sovjetstaten, men han ble aldri åpent opposisjonell. Mange av hans verker hadde bakgrunn i historie eller i science fiction. Der var det større spillerom for en mangetydig satire.

Mesteren og Margarita kan ved en rask førstegangslesing virke forvirrende med

sine mange detaljrike og burleske opptrinn. Men boken kan gi store leseropplevelser med komikk, håndfast handling og en rikdom av referanser. Bulgakov har skrevet en roman som viser hvordan et totalitært styresett fremkaller menneskenes laster. Gjennom parallellføringen av to tidsepoker får romanen en slags allmenngyldighet. Samtidig er den blitt en roman om kunstnerens integritet. Det finnes ingen entydig tolking av *Mesteren og Margarita*. Bulgakov gir en mengde assosiasjoner på mange felt, legger lektent ut blindspor og overlater til leseren å følge hans tankerekker.

Bulgakov trivdes ikke med å være lege. Han ville bli forfatter. Hans viktigste bok ble en roman som blant annet handler om det å være forfatter. Paradoksalt nok fikk ingen lest denne romanen før over 20 år etter at den ble skrevet.

Litteratur

1. Olsen B. Mikhail Bulgakov – kollega og kulturfører. Tidsskr Nor Lægeforen 1995; 115: 3784–87.
2. Vilenskij MA. Doktor Bulgakov. Kiev: Zdrove, 1991.
3. Tsjudakova M. Mikhail Bulgakov. Oslo: Falken Forlag, 1988.
4. Sokolov B. Entsiklopedija Bulgakovskaja. Moskva: Lokid-Mif, 1996.
5. Bulgakov M. Dnevnik. Pisma 1914–1940. Moskva: Sovremennij pisatel, 1997.
6. Bulgakov M. Master i Margarita. Moskva: Khudozjestvennaja literatura, 1994.
7. Bulgakov M. Mesteren og Margarita. Oslo: Den Norske Bokklubben, 2000.
8. Milne L. Bulgakov. The novelist – playwright. Luxembourg: Harwood academic publishers, 1995.
9. Weeks L. The Master & Margarita. A critical companion. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1996.
10. Mahlow EN. Bulgakov's The Master and Margarita. The text as a cipher. New York: Vantage Press, 1975.
11. Céline L-F. Reisen til nattens ende. Oslo: Gyldendal, 1996.
12. Bulgakov M. A country doctor's notebook. London: Collins Harvill, 1990.
13. Bulgakov M. Skæbnesvangre æg. Århus: Huset Forlag/S.O.L., 1989.
14. Bulgakov M. Hundehjertet – en uhyrlig historie. Oslo: Solum, 1996.

Summaries in English

- 2003** Strumse YAS, Stanghelle JK, Utne L, Ahlvin P, Svendsby EK
Treatment of patients with postpolio syndrome in a warm climate
- 2008** Eldøen G, Vik ISS, Vik E, Midgard R
Lyme neuroborreliosis in Møre and Romsdal
- 2012** Hem E, Ekeberg Ø, Blomhoff HK, Hyllseth B, Knudsen RH, Norseth T, Reed RK, Storm H
Evaluation of the new doctoral degree programme in the Faculty of Medicine, University of Oslo 1993–98
- 2019** Holck P
A brief history of nasal fashion
- 2023** Wester K
Where are all the Viking helmets?
- 2028** Lund PJ
Manuscripts don't burn
- 2032** Bramness JG
Lou Andreas-Salomé (1861–1937) Psychoanalytical and feminist views on her biography
- 2037** Anderssen SA, Strømme SB
Physical activity and health – recommendations
- 2042** Gulbrandsen P, Schroeder TV, Milerad J, Nylenna M
Do Scandinavian doctors understand each other's languages?
- 2046** Steen M
What is published in Scandinavian medical journals about tuberculosis among immigrants?
- 2052** Gjersvik PJ
The etiology and pathogenesis of non-melanoma skin cancer